

ПРАВОВИЙ І ПОЛІТИЧНИЙ КОМПРОМІС

В настоящее время в политической и юридической науках актуальна постановка вопроса не столько об искоренении политико-правовых конфликтов, сколько об их урегулировании, и особое внимание в процессе исследования уделяется компромиссу. В статье анализируется политический и правовой компромисс.

Currently, the political and juridical sciences topical formulation of the problem is not so much on the elimination of political and legal conflicts, much of their settlement, and special attention in the research process on a compromise. The article analyzes the political and legal compromise.

Право і держава є одним із засобів управління в суспільстві. Воно має свої відмінні риси, що вирізняють його серед інших засобів управління. Призначення права полягає в тому, щоб створити і забезпечити громадський порядок. Можна думати, що історично право для того і виникло, для того і сформувалося, щоб подолати суспільні протиріччя, соціальні конфлікти, щоб наблизити суспільство до порядку і спокою.

Необхідно визнати, що компромісна форма взаємодії політичних суб'єктів зарекомендувала себе як найбільш цивілізована, безпечна, і ефективна з урахуванням історичних наслідків розгортання політичних конфліктів у національному та глобальному масштабі. Але існує певна недовіра до компромісу як інструменту угоди, і насамперед причина полягає в тому, що нерідко компроміс видається найбільш витратною за часом і ресурсами, а також сумнівною за результативністю моделлю політичного і правового діалогу.

В політичній і юридичній науках актуальною є постановка питання не стільки про викорінення соціально-політичних, правових (юридичних) конфліктів, скільки про їх врегулювання. Як показує практика, найбільш доцільним методом врегулювання конфліктів, є досягнення компромісу між конфліктуючими сторонами. Тому особливого значення набуває розвиток і апробація різних механізмів і технологій досягнення соціально-політичної згоди. Ідея компромісу – непроста та спірна проблема. Вона викликає цілий ряд дискусій, передусім тому, що має як мінімум два критерії: юридичний і моральний, на що справедливо звертає увагу Г. О. Усатий [1]. Адже сама природа компромісу припускає наявність певних, традиційно визнаних принципів справедливості, на основі яких можуть бути зроблені взаємні поступки. "Індивідууми з готовністю поступаються

деякими специфічними інтересами і домаганнями тільки тоді, коли їх зацікавленість у збереженні чогось більш цінного ще сильніше", – підкреслює американський історик Дж. Хеллоуелл [2, 15].

Разом з тим, А. А. Рахматов акцентує увагу на тому, що поза компромісів досягти стабільності і порядку в державі неможливо. Тому готовність до компромісу є характерна риса розвиненої політичної культури відкритого суспільства. Демократичні, політичні системи сучасності орієнтовані на збереження цілісності і незалежності держави, світу, та виконання загальнонаціональних завдань [3].

У межах психологічної орієнтації на компроміс, яка є основною в юридичній, політичних та діловій сферах виникають характерні для цих областей питання, насамперед про етичний зміст компромісів. Сфера правового поля та політики – найскладніші сфери застосування компромісної методики. Юридичні норми знаходяться в постійному русі: прийняття, зміна, відміна, крім того сучасна юриспруденція не вільна від спрямованого впливу з боку різних суспільних та політичних сил. Ситуація в сучасних державах часто описується соціологами як "криза правосвідомості", тобто втрата сферою права нормативного характеру та усвідомлення її як "зовнішньої" по відношенню до суспільства. Відомо, що історично компроміс є саме юридично вираженою згодою сторін, які звернулися для вирішення суперечливої ситуації до третейського судді. А це означає, що право організувати компроміс в юридичному сенсі має бути делегованим. Крім того, нормативна система права, що передбачає стандартні ситуації і стандартні способи їхнього вирішення, в межах установки на компроміс не завжди може бути застосована, тому що компроміс доведеться поширити на сферу права набагато глибше, ніж це зазвичай робиться. Компроміс як форма вирішення складної юридичної ситуації, або форма вирішення судового позову повинен бути обумовлений не тільки факторами прийнятності його всіма сторонами і формальним непротиріччям законодавчим нормам, але і етичною складовою, і прозорістю, об'єктивністю.

В політиці, бізнесі, в юридичній галузі при формуванні установки на компроміс також існує небезпека знецінення його етичної складової, адже, наприклад, банальний хабар також є деякою формою компромісу.

Ю. В. Ірхін досить чітко виділяє основні варіанти взаємодії між політикою й правом:

– підпорядкування політикою права;

– абсолютизація права й приписування йому нереальних можливостей;

– збереження розумної взаємодії політики й права: збіг курсу демократичних реформ і завдань формування правової держави [4, 8].

Розвиток права, правове забезпеченням впливає на упорядкованість політичних відносин. Право виступає складним та розгалуженим засобом регулювання у суспільстві співвідношення політичних інтересів, зв'язків, соціальної спільноти, взаємовідносин людей з усією соціальною цілісністю. Гарантом політично вільних відносин, умовою свободи та її здійснення є право. Спільними рисами між правом і політикою є те, що вони є регулятивними, взаємозалежними системами суспільства, це можна сказати і відносно політичних та правових компромісів. Можна погодитися з висловом Г. Гроція, що якщо "предмет юриспруденції – це питання права й справедливості", то "предмет політичної науки – доцільність і користь" [5, 164 – 165]. Так, відомий англійський юрист Ф. Поллок в 1882 р відмітив в своїх працях, що "право для політичних інститутів значить те ж, що становий хребет для тіла" [6, 132].

Спільною ознакою між правовим та політичним компромісом є дотримання прав людини, соціальна спрямованість, затвердження демократичних принципів життєдіяльності, моральний та етичний аспект цих категорій.

В демократично-правовій державі застосування інституту компромісу реалізується цілеспрямовано.

Розходження між політичним та правовим компромісом на наш погляд виникає в різниці між політичною й адміністративно-правовою сферами керування. Право та адміністративно-правова сфера – перш за все, це закони, розпорядження, укази, накази; політика, політична сфера керування – тактика, стратегія поведінки й діяльності людей й їхніх організацій. вплив владних структур на суспільство за допомогою не тільки, а іноді й не стільки правових (правових компромісів), а інших методів (силових, психологічних, матеріальних).

Ще одне розходження між політичним і правовим компромісом полягає в тому, що норми права характеризуються своєю стійкістю (право міняється повільно й, як правило, тільки через офіційну нормотворчість), в той час як в політиці існують досить нестабільні й мінливі принципи та цінності.

Різниця між компромісами (політичним і правовим) полягає в тому, що політика – більше широке явище, чим право й держава.

Вона характеризується не тільки якістю всеприсутності, але й може поширювати своє поле впливу на будь-які сфери, питання й проблеми суспільства. Політика, звичайно, є скрізь, де є право, але закон далеко не завжди є присутнім у політичних компромісах, правовідносинах.

Направленість політичного і правового компромісу дещо відрізняється. Політичний компроміс – паліативний засіб для недопущення виходу соціально – політичного протиріччя, кризи в стадію насильницьких дій. В той час правовий компроміс своєю головною направленістю (метою) бачить вирішення юридично-складної ситуації між сторонами

Політичні відносини активно розвиваються при забезпеченні розвитку економічних відносин, культури суб'єктів політики, правової культури. Політичні відносини у суспільстві є демократичними, лише тоді, коли враховують інтереси різних соціальних спільнот. Так, як політичні відносини покликані регулювати інтереси різних соціальних прошарків, то демократія виступає умовою стабільних політичних відносин.

Політика – діяльність з попередження і розв'язання конфліктів: "мистецтво жити разом". З іншого боку політика – засіб провокування конфліктів, оскільки вона пов'язана з боротьбою за володіння владою.

М. В. Іванов, В. Я. Матвієнко, В. І. Патрушев, І. В. Молодих вказують на залежність компромісів від фактичної влади сторін, від їх політичних устремлінь [7, 73].

Складна політична та соціально – психологічна ситуація в нашій країні не тільки визначає значною мірою зміст конфліктів, і форми їх прояву, а й впливає на їх сприйняття населенням, елітами, дієвість застосовуваних засобів регулювання. Не розроблено конституційні засади та правові норми вирішення конфліктів. З цієї причини і з-за відсутності досвіду цивілізованого і легітимного управління конфліктами частіше за все використовуються силові методи: не переговори і компроміс, а придушення супротивника. Конфліктні по суті методи реформування українського суспільства продовжують створювати умови для збереження конфронтації.

Серед заходів спрямованих на погашення конфлікту в суспільстві в сучасному праві все більше місце відвойовує інститут компромісу. На жаль, звикання до цього інституту серед учених і правозастосовників відбувається вкрай болісно, що на наш погляд викликано не тільки консервативністю свідомості, скільки занадто

штучно – універсальним підходом до ідеї компромісу. Очевидно, що для такого скептичного ставлення до зазначеного інституту існують дуже вагомі причини. У ситуації, що склалася в суспільстві, коли основи законності різко похитнулися і контролювати основні процеси реалізації деяких правових інститутів майже неможливо, практика застосування інституту компромісу може надати окремим кримінальним елементам законних підстав для ухилення від заслуженого покарання, відповідальності [8, 90].

А. А. Сергеев слушно відмічає, що вади в законодавстві з'являються з різних причин. Трапляється що політичний компроміс, при прийнятті закону досягається на шкоду юридичної суворості норм, іноді поспіх, або низька кваліфікація розробників правового акта призводить до розбіжності сенсу його положень з задуманої ідеєю. Однак, напевно, самі серйозні дефекти у правовій матерії виникають у тих випадках, коли законодавець свідомо не дотримується конституційної норми, або загальноновизнаних принципів права, вважаючи, що обрана ним мета виправдовує будь-які засоби [9, 6].

Правове поле – вторинна соціальна система. Юридичне моделювання поведінки людини відображається в прийнятих державою нормативно – правових актах. Сама модель може виражати інтереси як соціальної спільноти в цілому, так і її частини.

Завдання юридичної механізми, що створює дану модель, як можна більш повно охопити інтереси людей, для яких призначений нормативно-правовий акт, але в ідеалі, в реальній дійсності їх інтереси суперечливі, тому модельний (єдиний) нормативний документ дуже часто є результатом соціально – політичного компромісу. Повного збігу інтересів людей і їх фактичної рівності домогтися неможливо, а правове поле як і вторинна соціальна система є результатом консенсусу первинної соціальної спільноти, і воно надає лише ринкові можливості для вибору варіанта поведінки людини. Правотворчість є досить складною процедурою зі створення моделей поведінки, і від мистецтва законодавців багато в чому залежить ефективність дії правового поля.

Бажання створити хороші закони, ще не означає, що вони насправді будуть такими, це залежить не від бажання творців моделей поведінки, а від стану первинної соціальної спільноти (країна, держава, партія, і т. д.). Інтереси людей будуть визначальними в оцінці прийнятого, або вже діючого нормативного акту як заданої зверху моделлю поведінки. Якщо збіг інтересів первинної соціальної спіль-

ноти і модельного варіанта його поведінки буде повний, то ефективність реалізації такого позитивного (нормативного) акту буде не просто гарною, а стовідсотковою. Чим менше інтересів людей будуть відображатися у нормах закону, тим менший ефект його реалізації. "Неправильні ті закони, – писав Платон, – що встановлено не заради загального добра всього держави в цілому. Ми визнаємо, що там, де закони встановлені в інтересах кількох людей, мова йде не про державний устрій, а про внутрішні звади, і те, що вважається там справедливістю, носить взагалі це ім'я" [10, 715].

В. П. Кузьмін виходить з того що політичний компроміс є однією з форм угоди політичних еліт, лідерів, партій, рухів, соціальних груп з питань владарювання на основі взаємних поступок, відзначаючи, що "безпечні лише ті форми компромісу, які дбайливо ставляться до принципових складових культури, релігії, національної самосвідомості. Змістовні компроміси можуть зробити істотний вплив на трансформацію суспільної свідомості. Компроміс у політиці є перш за все паліативним засобом для недопущення виходу соціально – політичного протиріччя, кризи в стадію насильницьких дій [11, 614-615].

Політичний і правовий компроміс постають як ефективні засоби вирішення реальних суперечностей у ситуаціях, коли будь-який інший підхід виявляється неприпустимим. Однак, політичний компроміс доречний далеко не завжди, і не у всякій складній політичній ситуації. Деструктивний характер властивий компромісу як способу відходу від реальності. У цьому визначенні мається на увазі штучність причин (тобто приводів до компромісу) і протиріч, які підлягали б врегулювання на основі компромісу. Вільно чи мимоволі пошуки компромісу робляться там, де йому немає місця, де не існує в ньому об'єктивної потреби, або коли можливість компромісу упущена, і створилася нова безкомпромисна ситуація, або коли компроміс може бути знайдений на якісно іншому рівні згодою, до чого не готові конфліктуючі сторони, або коли одна зі сторін не зацікавлена у дієвому компромісному врегулювання, і кожна зі сторін заявляє про своє прагнення до угоди головним чином у пропагандистських намірах.

По суті, кожний переговорний процес є динамічна послідовність наближень до реальності і відходів від неї. Якщо б конфліктуючі сторони завжди стояли на позиціях реалізму, конфліктів не виникало б. Коли ж конфліктуюча сторона, керуючись сьогоденними інтересами, ідеологічними установками, і т. п.,

відмовляється сприймати ситуацію реальною, якою вона є, тоді укладені компроміси виявляються ненадійними, здатними в будь-який час підштовхнути конфлікт до подальшого загострення. Нечисленні компроміси (наприклад, багаторазово укладаються, і порушуються угоди про припинення вогню в "гарячих точках") підривають довіру до мирного врегулювання конфліктів взагалі, як би засвідчуючи про безперспективність переговорного процесу. Зловживання компромісами вкрай небезпечно. Політики зловживають компромісами, ризикують придбати репутацію слабких, нездатних контролювати політичні процеси і прогнозувати наслідки своїх рішень.

Оцінюючи політичні компроміси в їх історичних наслідки, неможливо обійти мовчанням найбільшу групу компромісів – компроміси неукладені, тобто компроміси як нереалізовану можливість. Звичайно, історія, як кажуть, не має умовного способу, але справедливо зазначає О. О. Чубар'ян, "пошук істини в історії якраз і передбачає аналіз усіх можливих альтернатив і ретельне з'ясування, чому розвиток пішов саме цим, а не яким-небудь іншим шляхом". В якості основних причин, що заважають досягненню компромісу можна виділити наступне: заперечення компромісу як засобу вирішення кризи; переконання в нереальності досягнення згоди в конкретній політичній ситуації; невизначеність істоти бажаного компромісу і його політичних орієнтирів; оцінка своїх сил як достатніх для досягнення односторонньої переваги; небажання або нездатність упокорити амбіції і забути взаємні образи; побоювання втратити контроль за ситуацією в майбутньому; неможливість (або уявлення про таку неможливість) схилити до компромісу учасників свого власного табору [12].

І все ж історії невластивий фаталізм. Свідомо, чи несвідомо відкинувши будь-яку альтернативу, люди не повинні обтяжувати себе на століття зробленим одного разу вибором. Політичний компроміс раз запропонувавши себе в якості інструменту створення великої політики, час від часу виникає знову і знову на політичному горизонті: тому так важливий аналіз всіх передумов, причин, чинників і наслідків цього складного політичного явища.

Роль компромісу закономірно зростає. Компроміси, навіть великі, не слід переоцінювати: як і багато чого іншого в політиці, вони – мистецтво можливого, вони не вичерпують повністю предмет конфлікту, особливо, якщо мова йде про принципи і цінності. Компромісне рішення сприймається кожним із задіяних

у конфлікті сторін як "чужа поступка". Навіть, якщо схвалені якісь процедури вирішення конфлікту, розходження уподобань, як правило зберігаються. Так, шведський компроміс – загальне виборче право при пропорційному представництві – не задовольняло у рівній мірі ані консерваторів, які воліли колишню плутократичну систему голосування, ані лібералів і соціалістів, які виступали за правління більшості, не вихлощене пропорційним представництвом. Відомо, що інститути самі по собі мають розподільний характер і не "знімають" конфлікт по суті. Проте при укладенні якогось компромісного рішення головну роль грають не цінності, яких лідери абстрактно дотримуються, а кроки, які вони готові зробити, тобто готовність до поступок.

А. Г. Глухова, досліджуючи різноманітні види компромісів у європейській та російській політиці, приходить до висновків, що "компроміс гарний, тільки тоді, коли він дозволяє реалізувати колективні цілі більшості, не порушує шановні більшістю принципи, втілює благо, що стоїть над приватними або груповими інтересами" [13, 230]. М. Новікова акцентує увагу, що компроміс з допомогою юридичних засобів починає функціонувати як принцип права, і як засіб правового регулювання одночасно, і це приводить до вдосконалення механізму дії права, впроваджуючи в життя позитивні аспекти наук і юридичної практики [14, 30].

Політичні та правові компроміси – невід'ємна складова демократичної політичної системи, основний засіб вирішення проблем і конфліктів. В умовах становлення політичної системи, коли наявні безліч політичних партій, суспільно-політичних організацій і рухів та між ними може виникнути конфронтація, прагнення до компромісів – єдино вірний шлях подолання виникаючих конфліктів, створення розуміючого суспільства.

Компроміс може дати результат лише в тому випадку, якщо не зведеться до дріб'язкового політиканства, або торгу навколо міністерських портфелів, а дійсно призведе до радикального коригування курсу реформ, наданню їм принципово нового вектора.

Вищевикладене, дозволяє зробити наступні висновки:

Політичні і правові компроміси постають як ефективні засоби вирішення реальних суперечностей у ситуаціях, коли будь-яких інший підхід виявляється неприпустимим. Компроміс може виступати як в якості компромісних процедур, коли виступає в якості способу вирішення конфліктів, суперечностей, так і в якості тактичного прийому (способу поведження в конфлікті).

Поняття політичного і правового компромісу не повинні підмінитися один одним, або ототожнюватися. В правовій демократичній державі право балансує на стикові завжди протилежних інтересів суспільства і індивідуума, привілеїв в ту чи іншу сторону недопустимі, і матимуть пагубну дію. Головна відмінність політичного і правового компромісу полягає в наступному: політичний компроміс – це компроміс (угода) політичних еліт, лідерів, соціальних груп з питань владарювання на основі поступок до принципово складових питань; при укладанні компромісного рішення в політиці головну роль грають не цінності, яких абстрактно дотримуються політики, а кроки, які вони готові зробити, тобто готовність до поступок. Політичний компроміс – паліативний засіб для недопущення виходу соціально – політичного протиріччя, кризи в стадію насильницьких дій. В той час правовий компроміс своєю головною направленістю (метою) бачить вирішення юридично-складної ситуації між сторонами (згода двох, або декількох сторін на певну поведінку в спірній, або сумнівній ситуації, яка не підлягає в даний момент вирішенню), збереження етичного складового змісту, цінностей, охорону та захист прав і свобод, законних інтересів людини, громадянина. Використання політичного компромісу можливе тільки в тому разі, якщо це повністю відповідає принципам права.

З огляду на вищевикладене, основними варіантами взаємодії між політичним і правовим компромісом є наступні форми:

- підпорядкування правового компромісу політикою (домінування політичного компромісу);
- збереження розумного співвідношення (взаємодії) правового і політичного компромісу;
- абсолютизація правового компромісу, й приписування йому не зовсім реальних можливостей, ідеалізування.

Література:

1. Усатий Г. О. Компромис як засіб вирішення кримінально-правового конфлікту. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук 12.00.08. – Київ. – 1999.
2. Хэллоуэлл Дж. Х. Моральные основы демократии. М., 1993. – С. 38-39.
3. Рахматов А. А. Политический компромисс как инструмент соглашения в политике: диссертация...к. полит. н.: 23.00.02. – Москва, 2009. – 181 с.

4. Ирхин Ю. В. Взаимосвязь политики, морали и права // Вестник Российского университета дружбы народов. – Серия: Политология. – 1999. – № 1. – С. 7 – 15.
5. История политических и правовых учений: Учебник / Под ред. О. Э. Лейста. – М., 1997.
6. Pollock F. Essays in jurisprudence and ethics. – L., 1882.
7. Технології політичної влади: Зарубіжний досвід. Дайджест. М. В. Иванов, В. Я. Матвієнко, В. І. Петрушев, І. В. Молодих. – К., 1994. – С. 73.
8. Шатахина Н. С. К вопросу об уголовно-правовой природе компромисса // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2003. – № 3. – С. 89-99.
9. Сергеев А. А. Судебная практика: законодательство муниципальной реформы // Российский судья. – М.: Юрист, 2007. – № 7. – С. 5-7.
10. Платон. Законы. – М., 1999.
11. Кузьмин В. П. Компромисс как метод выхода из политического кризиса // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 28. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – С. 613-619.
12. Толчинский Б. Проблематика понятия политического компромисса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://boristolchinsky.com/problematika-ponyatiya-politicheskogo-kompromissa-1993.html>
13. Глухова А. В. Компромисс и консенсус как методы регулирования и разрешения политических конфликтов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rciabc.vsu.ru/irex/pubs/glukhova4.htm>
14. Новікова М. До питання створення правокомпромісної теорії гармонізації суспільних відносин // Право України. – 2006. – № 1. – С. 29 – 33.
15. Рахметов А. А. Понятие политического компромисса и его генезис // Соискатель – приложение к журналу Мир транспорта. – 2008. – № 1. – С. 42-45.